

Počátky spolkového a nadačního práva a jeho kroky do budoucnosti

Sdružování je podstatou společnosti, kterou tvoří lidé a je staré jako lidstvo samo. Lidé se již odnepaměti sdružovali, aby dosáhli určitého vymezeného cíle. Bez sdružování by společnost nebyla schopna existovat, a proto se sdružování považuje za základní kámen společenského života a je zakotveno ústavním právem jako jeden prvek demokracie.

Na svobodu sdružování také pamatuje právo mezinárodní. Již v římském právu se můžeme setkat se snahami o sdružování osob. Římané sice neznali slovo spolek, který používá současná právní terminologie, ale pro sdružení osob používali termín korporace. Korporaci můžeme zařadit mezi právnícké osoby. Za právníckou osobu tedy lze považovat umělý subjekt práva, kterému právo přiznává být subjektem práva. Jelikož právnícká osoba nebyla přirozenou osobou, nepřiznávali jí římské právníci způsobilost jednat s právními účinky, to znamená, že neměla způsobilost k právnímu jednání. Současné právní řády právnícké osobě přiznávají způsobilost k právnímu jednání.

Pro právnícké osoby používalo římské právo termín *personae vire figintur*. Za právníckou osobu lze považovat sdružení osob a sdružení věcí nebo majetku. Za republiky docházelo k dělení korporací na veřejné a soukromé. Mezi veřejné korporace můžeme zahrnout římský stát, obce, vesnice a osady římských občanů v provinciích. Římský stát byl subjektem veřejného práva a jako státní orgán ho zastupoval magistrát, který také často rozhodoval spory mezi státem a občany. Obce a vesnice měly od pretora přiznanou, na rozdíl od římského státu, také soukromoprávní subjektivitu, která spočívala v tom, že mohly žalovat a mohly být žalovány. Mezi soukromoprávní korporace lze zahrnout spolky nazývané jako *collegia, corpora* a byly to spolky kulturního charakteru, dobročinné spolky a spolky živnostníků.

Korporace je organizovaná skupina fyzických osob, které vytváří samostatný právní celek, který je odlišný od jejich členů.

K založení korporace, stejně jako dnes k založení spolku, bylo nutno splnit následující podmínky:

1. K založení korporace bylo potřeba alespoň tři členů.
2. Bylo nutno sepsat stanovy, které tvořily pravidla pro organizaci uvnitř korporace a rozdělovaly práva a povinnosti členů, vystupování a přijímání nových členů a rozdělování majetku.

V raných dobách korporace vznikaly bez zásahu státu, ale koncem republiky se objevují snahy, které vrcholily tím, že stát začíná uznávat nebo zakazovat vznikající korporace, protože často odporovaly dobrým mravům a nebo obcházely zákony. K tomu také přispěl vznik Augustýnova zákona – *Lex Iulia de collegiis sodaliciis*.

Korporace měly své orgány, které je reprezentovaly navenek, a to jsou:

1. Valné shromáždění v čele s předsedou – *syndicus* nebo *magister*
2. *Actor* – jednatel, neboli také zástupce společnosti

Korporace zanikala uplynutím doby, na kterou byla zřízena, splněním vytyčeného cíle a také z vůle členů.

Vedle korporací existovaly v římském právu nadace, které byly sdružením majetkovým a byly často zřízeny pro nějaký humanitární účel. Byly to zejména školy, nemocnice, starobince. O nadaci tedy hovoříme pouze v případě, že se jedná o majetkovou pomoc. Pokud by vedle majetkové pomoci existovala pomoc osobní, hovoří římské právo o ústavu.

Klasické právo znalo pouze nesamostatné nadace, kdy se dar převáděl na obec a podle přání dárce byl pak předán na dobročinné akce, na výstavbu lázní. Za císaře Nervy dochází k podporování chudých dětí, a tak vznikají nadace nazývané jako *alimentační*.

Od korporace Římané odlišovali společnosti bez právní subjektivity, kterými byly sdružení osob vzájemně zavázaných a oprávněných, a majetek vnesený do této formy se stává jejich spoluvlastnictvím. Tato právní úprava je nám známa do dneška. Narodí se od korporace, která existuje

bez ohledu na změny v jejím personálním složení, pro společnost platí, že tato změna, může to být smrt nebo odchod jednoho nebo více společníků, znamená její zánik. Korporace jako taková nedisponuje způsobilostí k právnímu jednání, činnost uskutečňuje prostřednictvím svých orgánů, tj. těch fyzických osob, které jsou k jednání oprávněny na základě stanov korporace.

Hojně diskutovaný návrh nového občanského zákoníku přinese do každého právního odvětví změny a výjimku netvoří ani oblast spolkového a nadačního práva. Není žádným tajemstvím, že koncept nového občanského zákoníku navazuje na starší osvědčené právní úpravy a troufám si říci, že jeho tvůrci se nechali inspirovat také římským právem.

Spolkové a nadační právo, které je dnes upravováno samostatnými zákony, bude tedy součástí nově vznikajícího kodexu.

V návrhu nového občanského zákoníku nenajdeme přesnou definici pojmu právnická osoba, ale obecná úprava právnických osob bude subsidiárně použitelná pro všechny právnické osoby uvedené v novém občanském zákoníku. Obecná úprava právnických osob vychází z tradičního rozdělení, a to, jestli právnická osoba vzniká na základě členství, nebo na základě vyčleněného jmění. V návrhu nového občanského zákoníku v § 144 se setkáváme s nově zavedeným pojmem veřejná prospěšnost. S veřejnou prospěšností se můžeme setkat ve většině právních řádů jednotlivých zemí a má být upravena samostatným zákonem. Veřejně prospěšná činnost je zaměřena ve prospěch veřejnosti a nemá být účelem zisku. Například jde o ochranu lidských práv, o odstraňování diskriminace. Pro možnost čerpat dotace bude důležité, aby veřejně prospěšná organizace byla skutečně nezisková, prostředky vynakládala účelně a hospodaření s finančními prostředky bylo transparentní.

Přijetím nového občanského zákoníku by došlo ke zrušení dosavadní právní úpravy zákona číslo 83/1990 Sb., o sdružování občanů. Návrh nového občanského zákoníku značně rozšiřuje úpravu spolkového práva. Spolky spadají pod úpravu právnických osob a pod kapitolu zvanou korporace. Nová úprava opouští od termínu občanské sdružení a nadále operuje s pojmem spolek. Spolek je v nové právní úpravě vymezen základními znaky, jako jsou dobrovolnost, samospráva, členství. Činnost spolku je rozdělena na hlavní a vedlejší, přičemž vedlejší činnost může spolek vykonávat pouze za předpokladu, že bude podporovat vlastní spolkovou činnost.

Úpravy založení a vzniku spolku jsou téměř identické se současnou právní úpravou, spolek je založen přijetím stanov, které by i nadále měly mít písemnou podobu. Zákon ponechává zcela na vůli jednotlivce, zda do spolku vstoupí či nikoliv, z čehož vyplývá, že k členství nemůže být nikdo nucen. Spolek vzniká zápisem do veřejného rejstříku a musí obsahovat dodatek - zapsaný spolek. Ještě je zde otázka o kritizovaném registračním principu, který je nám znám již ze současné právní úpravy. Návrh nového občanského zákoníku počítá s termínem volnosti vzniku spolku, kde pak bude vyžadován pouze deklaratorní zápis do veřejného rejstříku.

Další změnou v terminologii se setkávají jednotky, které může spolek zřizovat jako jednotky s vlastní právní subjektivitou. Současná právní úprava používá termínu organizační složky, v nové právní úpravě budou nahrazeny pobočnými spolky.

Předpisy o členství ve spolku opět navazují na současnou právní úpravu, dochází však k odstranění některých nedostatků. Členství ve spolku má osobní povahu, proto zde nelze uplatnit právní nástupnictví, tato skutečnost může být změněna pomocí stanov spolku. Dále se v návrhu nového občanského zákoníku setkáváme s likvidací spolku, kde se opět subsidiárně použije obecná charakteristika právnických osob a v části likvidace spolku jsou řešeny pouze specifické otázky. Také ustanovení o fúzích spolku obsahují pouze specifické otázky.

V návrhu nového občanského zákoníku také dojde k začlenění současné právní úpravy do nového občanského zákoníku a institut nadace je zařazen v oddílu třetím, pod fundací, kam jsou ještě zahrnuty nadační fondy a ústavy. Všechny tři instituty mají svoji vlastní právní úpravu.

Zákon číslo 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech bude převeden do návrhu nového občanského zákoníku ve skoro stejné podobě, jako ho známe dnes, ale přece se zde vyskytnou určité rozdíly. Nadace

je založena nadační listinou, za kterou lze považovat zakládací listinu a nebo závěť. Současný zákon rozlišuje nadační listiny na jednostranné nebo vícestranné, návrh nového občanského zákoníku s tímto rozdělením již nepočítá. Založení na nadace je úkon, který klade hlavní požadavek na vůli zakladatele a musí být formu notářského zápisu. Zakládací listina má obdobnou úpravu jako v současné právní úpravě, snad je jen větší pozornost věnována otázce vkladů nadace. Předměty vkladu mohou být peněžité i nepeněžité. Nepeněžitý vklad musí mít hodnotu, se kterou má být splněn předpoklad, že bude poskytovat trvalý výnos. Nadace vznikne zápisem do nadačního rejstříku, který opět povede rejstříkový soud.

Činnost nadace se rozděluje na hlavní a vedlejší. Hlavní činnost slouží k zachování cílů nadace a funkce vedlejší činnosti spočívá v tom, že slouží k podpoře hlavní činnosti nadace. Nadace může podnikat, ale výnosy podnikání mají sloužit k podpoře činnosti nadace. Dochází také k rozšíření typů nadací, takže vedle nadací dobročinných a veřejně prospěšných návrh uvádí nadace rodinné.

Statutárním orgánem nadace je správní rada, která má alespoň 3 členy, opět v návrhu nejsou zásadní změny. Kontrolním orgánem nadace je dozorčí rada, která má v návrhu dodatek kromě kontrolní orgán také revizní orgán nadace, má opět tři členy a je zřizována za stejných podmínek jako v současné právní úpravě. I návrh nového občanského zákoníku operuje s pojmem revizor, který nastupuje v případě, že není zřízena dozorčí rada. Pokud nadace není schopna plnit svůj účel, dojde k jejímu zrušení s likvidací, nebo k přeměně nadace.

Výše jsem uvedla pouze některé změny, se kterými se lze setkat v návrhu nového občanského zákoníku. Jedná se o problematiku velmi rozsáhlou, která si jistě zaslouží pozornost. Myslím si, že případné přijetí nového občanského zákoníku bude zásahem nejen do života odborné veřejnosti, ale také do oblasti života laiků, a proto tento příspěvek může sloužit jako odrazový můstek pro ty, kteří se o dané problematice chtějí dozvědět více informací.

Osobně si myslím, že stojí za přečtení nejen paragrafové znění zákona, ale také důvodová zpráva, protože v roce 2012, na kdy se odhaduje přijetí nového občanského zákoníku, nás opravdu čekají velké změny. Neříkám, že všechny změny jsou špatné, existují oblasti, kterým změna jistě bude sloužit k lepšímu, ale přesto mám pocit, že oblast neziskového sektoru ne vždy má změny, které budou sloužit k jejímu lepšímu životu. Osobně si myslím, že například právní úprava spolků a nadací je rozšířena až příliš a že laické veřejnosti se tato úprava může zdát až velmi široká a snad trochu obtížná, i když vnitřní uspořádání spolků a nadací je ponecháno převážně na vůli zakladatelů a členů těchto institucí. Je těžké nyní zaujímat nějaký postoj, je to pouze můj pohled na věc, protože závěry se mohou tvořit až po té, co bude nový občanský zákoník působit jako platný kodex v České republice. Takže až čas nám přinese odpověď, jestli tento krok byl učiněn správným směrem.

Mgr. Ivana Stará

interní doktorantka Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, katedra Dějin státu a práva

Poznámky:

- 1) Korporace působí jako osoby.
- 2) *Universitates personarum*, pro které se vžilo označení korporace.
- 3) *Universitates rerum, bonorum*, pro které se používá termín nadace.
- 4) Zejména jde o spolky pohřební – *collegia funeraticia*

5) *Collegia tenuorum* – spolky na vzájemnou podporu chudých

6) Sem lze zařadit spolky lodních dopravců (*corpora naviculariorum*), nájemců daní (*societates publicanorum*). Všem výše uvedeným spolkům byla prétozem přiznána soukromoprávní subjektivita a možnost účasti na soudě.

7) Digesta 3,4,7 pr. a 1- vysvětlení této myšlenky nalézáme v Digestech, kde je právníkem Ulpiánem řečeno, že pokud se něco dluží korporaci, nedluží se to jejím členům a pokud něco dluží korporace, tak to nedluží její členové.

8) *Tres faciunt collegium* - Tři vytváří korporaci.

9) Jde o zákon, kterým byla zrušena všechna *collegia* s výjimkou těch nejstarších, pro která platila přísná pravidla. Tímto zákonem také dochází k povinnosti schválit vznik korporace státem. Tato pravomoc náležela senátu.

10) *Piae causae* - zbožné účely a Justinián se zařazuje všechny náboženské a dobročinné organizace a přiznal nadacím způsobilost k právům.

11) *Societas*

12) Podle některých názorů registrační princip odporuje zásadám demokracie a svobodě sdružování zakotvené v LZPS a ve většině demokratických zemí spolky vznikají bez zásahu státní moci.
